

## **Abstrakt**

### **1. Úvod**

V této disertační práci jsem se rozhodl zmapovat osud židovských lékárníků v letech 1939\_1945, kteří pracovali hlavně v lékárně (nebo ji vlastnili) během meziválečné Československé republiky v letech. Věnoval jsem pozornost Židům pracujícím v průmyslu, vědě a školství v této době. Toto téma nebylo dosud zpracováno (v současnosti existuje jedna studie a dílčí zmínky v článcích o Židech v lékárenství, ale ty se zabývá starším časovým obdobím). Moje motivace je splatit dluh svým kolegům, kteří většinou zahynuli během Shoah.

### **2. Metodika**

Důležitou záležitostí pro moji práci bylo identifikovat jednotlivé židovské farmaceuty, což znamenalo, že byli židovské víry a/nebo židovské národnosti. Důležitý zdroj představovaly katalogy posluchačů a rigorózní protokoly z Karlo-Ferdinandovy univerzity z let 1882-1918 (univerzita byl v těchto letech rozdělena na českou a německou část) a z Univerzity Karlovy a Německé univerzity v Praze z let 1919-1939 (na obou univerzitách se farmacie studovala na přírodovědecké fakultě). Každý student při zápisu uvedl svoji víru a od roku 1920 i svoji národnost.

Pro moji dizertaci byli významní studenti židovské víry a/nebo národnosti, kteří měli domovské právo v Československu. Tito studenti museli samozřejmě dokončit studium.

Tento seznam jsem porovnal se seznamem aktivních farmaceutů v Československu v roce 1937. Tyto jména byla dostupné v Lékárnické ročence 1938 a Zdravotní statistické ročence československé 1938. K doplnění jsem použil informace ze zdravotnických ročenek z 20. a 30. let, které byly dostupné na katedře klinické a sociální farmacie farmaceutické fakulty UK v Hradci Králové a v Českém farmaceutickém muzeu v Kuksu. Při práci jsem vzal do úvahy, že starší farmaceuti ještě mohli farmacii vystudovat na některé z univerzit v Rakousku-Uhersku (Vídeň, Lvov, Černovice, Budapešť) do roku 1918.

Výsledný seznam jsem porovnal s českými databázemi obětí Shoah na internetu a databází Yad Vashem. Výsledky jsem rovněž konzultoval v Multimediálním centru Židovského muzea v Praze. Nedílnou součástí mé práce byla problematika „arizace“ lékáren a farmaceutických firem (zdroje: Národní archiv v Praze (NA Praha), Státní oblastní archiv v Praze (SOA Praha) a Farmaceutická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě).

Toto představovalo základní část mé práce. Tyto údaje jsem doplnil úvodem, který popsal význam Židů v historii evropské farmacie a postavení Židů v českých zemích od 17. století do roku 1918. Tři kapitoly jsem věnoval farmaceutickým firmám, které vlastnili (nebo

byli spolumajitelé) Židé. V závěrečné části jsem popsal osud židovských farmaceutů po druhé světové válce.

### 3. Výsledky

Stanoveným kritériím vyhovělo 437 absolventů studia farmacie. Porovnal jsem jejich jména se jmény uvedenými ve Lékárnické ročence 1938 a Zdravotnické ročence československé 1938 (a dalšími zdroji). Tak jsem identifikoval ty, kteří pracovali v lékárnách v Československu. Získaná data byla zkompletována se jmény židovských farmaceutů z transportů do Terezína a ostatních zdrojů.

Obdržel jsem celkem 626 jmen židovských farmaceutů z Československa. Většina z nich byla maďarské (157) a židovské (126) národnosti. Nejvíce jich pracovalo na Slovensku (200) a v Čechách (63).

Z nich jsem u 317 identifikoval, že pracovali v lékárně. Vlastníky (nebo spoluvlastníky) lékáren jich bylo 143. Jako zaměstnanci, kondicinující farmaceuti pracovalo celkem 150 osob.

Nejvíce židovských majitelů lékáren bylo na Slovensku (106), Čechách (14) a na Podkarpatské Rusi (11). Většina z nich byla židovské (28) a maďarské (18) národnosti (bohužel u starších lékárníků nebyla známá jejich národnost).

Většina zaměstnaných farmaceutů byla židovské (42) a maďarské (43) národnosti. Nejvíce jich pracovalo na Slovensku (72) a v Čechách (40).

Židé představovali jen malé procento farmaceutů v českých zemích. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi Židé tvořilo velkou část mezi farmaceuty, ale většina z nich uvedla maďarskou národnost.

V roce 1937 bylo v celém Československu 1305 lékáren. Většina z nich (998) byla v českých zemích (tedy Čechách, Moravě a Slezsku), 231 lékáren bylo na Slovensku a 42 na Podkarpatské Rusi. Podle statistiky z roku 1930 bylo mezi vlastníky lékáren v českých zemích 639 Čechů a 359 Němců (započítáni mezi ně byli bohužel i Židé). Ve zbytku republiky Židé vlastnili 151 lékáren (na Slovensku 42 a na Podkarpatské Rusi 42 lékáren podle této statistiky).

Někteří Židé pracovali v lékárnách jejich otců nebo příbuzných, zejména na východě republiky. Mnichovská dohoda, vznik druhé republiky a začátek druhé světové války byly tragédií pro židovské farmaceuty. Pouze jen několik z nich stihlo včas emigrovat.

Většina skončila v ghettu v Terezíně (kde pracovali v nemocniční lékárně), někteří byli poté zavražděni ve vyhlazovacích táborech (Dachau, Osvětim a dalších).

Zjistil jsem celkem 74 jmen židovských farmaceutů z českých zemí (a ostatních zemí), kteří byli deportováni do terezínského ghetta. Většina z nich byla zavražděna v Osvětimi (73),

Treblince (5) a 5 z nich zemřelo v ghettu v Lodži. Osvobození Terezína Rudou armádou 8. 5. 1945 se dožilo 24 farmaceutů.

Lékárny židovských lékárníků byly „arizovány“ (v českých zemích například lékárna „Na Perštýně majitele PhMr. Paula Munka v Praze nebo lékárny „U dobrého pastýře“ vlastněné PhMr. Wilhelmem Bermannem v Brně).

Ze Slovenska jsem identifikoval 363 židovských lékárníků ze Slovenska. Z nich jich přežilo 71, 56 bylo zavražděno, 1 padl jako voják v zahraniční armádě, 1 zemřel před rokem 1939 a 238 z nich je jejich dosud (doposud) neznámý. Z 56 zavražděných jich bylo 6 zavražděno v roce 1944 během masakru Židů blízko města Pusztavám.

Ve skupině židovských farmaceutů z Podkarpatské Rusi bylo 87 osob: 5 z nich přežilo, 9 bylo zavražděno, 1 zemřel před rokem 1939 a u 72 z nich je jejich osud (dosud) neznámý. Z 9 zavražděných byl jeden zavražděno v roce 1944 během masakru Židů blízko města Pusztavám.

Po druhé světové válce, byly některé židovské lékárny vráceny jejich původním majitelům. V historických zemích (tedy Čechách, Moravě a Slezsku), byla vrácena pouze jedna „arizovaná“ lékárna z tří.

Na Slovensku, bylo 42 lékáren přímo vráceno původním majitelům, 22 jejich dědicům, u 24 lékáren nepřežil nikdo z rodiny původního majitele (lékárna byla pod národní správou nebo měla nového vlastníka) a 7 z nich bylo zničeno a jejich provoz již nebyl po válce obnoven. Území Podkarpatské Rusi přešlo do rukou Sovětského svazu v roce 1946 a všechny lékárny byl znárodněny.

#### **4. Diskuze**

Židé představovali jen malé procento farmaceutů v českých zemích. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi Židé tvořilo velkou část mezi farmaceuty, ale většina z nich uvedla maďarskou národnost. Malá skupina z nich byla tvořena farmaceuty, kteří pracovali v obsazených Sudetech. Jejich osudy nebyly dosud objasněny. V každém případě museli odejít po okupaci Sudet a opustit svoje lékárny (například PhMr. Sternklar, majitel lékárny „U orla“ v Liberci). Majitel lékárny „U české koruny“ v Karlových Varech, uprchl z lékárny a emigroval do USA. Předchozí majitel této lékárny, PhMr. Wilhelm Wollisch (otec Ernesta) nestihl emigrovat a byl zavražděn v koncentračním táboře. PhMr. Eugen Schweinburg, majitel lékárny „U útěchy Panny Marie“ v bývalém Německém Benešově (dnes Benešov nad Černou), byl navzdory protestům německých (!) obyvatel deportován na území Česko-Slovenska. Během války byl transportován do ghetta v Terezíně a odsud do vyhlazovacího tábora v Sobiboru. Druhá malá skupina se skládala z farmaceutů, kteří se narodili v cizině. Našel jsem 11 jmen –

3 ženy (Jugoslávie, Rumunsko, Maďarsko) a 8 mužů (5 z Polska, 2 z Rumunska a 1 z Maďarska. Všichni absolvovali v Československu.

Poslední skupina v českých zemích byla složena z majitelů lékáren, kteří přišli ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Jejich osud po vzniku protektorátu Čechy a Morava nebyl dosud plně objasněn. Můžeme předpokládat, že museli odejít na území Slovenské republiky nebo Maďarského království (PhMr. Andreas Kende ze Slovenska, majitel lékárny „U Marie Pomocné“ v Suchdole na Lužnici nebo PhMr. Karel Schwarcz ze Slovenska, majitel lékárny „U anděla strážce“ v Doubravě ve Slezsku.

Někteří z nich bojovali v 1. československém armádním sboru v SSSR na východní frontě společně s Rudou armádou v druhé světové válce. Štábní kapitán PhMr. Ernest Friedmann sloužil jako náčelník lékárenské služby sboru. Bojoval u Sokolova (velitel oddílu protitankových zbraní), Bílé Cerkve, Kyjeva a dalších míst. PhMr. Helena Petránková vedla oddělení lékárny a obzvláště se vyznamenala při bojích v karpatsko-dukelské operaci.

Z farmaceutických firem se židovskými majiteli bylo třeba zmínit továrnu Norgine v Ústí nad Labem (majitel dr. Victor Stein) a továrnu Heisler (majitel Robert Heisler) v Chrásti u Chrudimi. Získaná data byla zkompletována se jmény židovských farmaceutů z transportů do Terezína a ostatních zdrojů.

Pouze několik židovských majitelů lékárny z historických zemí se vrátilo do poválečného Československa, ale v českých zemích nikdo z nich nedostal zpět svoji lékárnu (jedinou výjimkou, dědicům PhMr. Munka byla vrácena jeho lékárna v Praze). Jako příklad lze uvést osud PhMr. Ernsta Wollische. Tento lékárník vlastnil před válkou lékárnu „U české koruny“ v Karlových Varech. PhMr. Wollisch stihl emigrovat do USA před druhou světovou válkou. V roce 1945 se vrátil, ale československé úřady mu jeho lékárnu nevrátily. Jeho kolega z Karlových Varů, PhMr. Richard Teichmann, prodal svoji lékárnu „Orion“ už v roce 1936. rovněž také emigroval. PhMr. Teichmann postavil po válce továrnu na výrobu kosmetiky a farmaceutických přípravků „Carlotherm“ v Karlových Varech.

Osudy židovských lékárníků, kteří žili na Slovensku a v Maďarském království (okupovaná Podkarpatská Rus a jih Slovenska) byl v něčem odlišné, ale neméně tragické.

**Klíčová slova:** Židé, lékárna, arizace, lékárník, majitel, kondicinující farmaceut, transport, farmaceutická továrna, Shoah

